

Ноосферно-космічний напрямок розвитку України та світу

Noosphere-space direction of development of Ukraine and the world

ОЛЕКСАНДР КЛИМЕНКО

Інститут проблем сучасного мистецтва НАМ України,
Науковий співробітник відділу дизайну і архітектури
klymenko888@gmail.com

ALEXANDER KLIMENKO

Modern Art Reserch Institute of the National Academy of Arts of Ukraine,
Research Fellow of the Department of Design and Architecture
<https://orcid.org/0000-0002-3698-5783>

Анотація. Статтю присвячено розробленій автором концепції переходу до ноосферно-космічного мислення у культурно-інформаційному просторі України та ідеї Нового Ноосферно-Космічного Мистецтва. Обґрунтовується важливість ноосферно-космічного напрямку розвитку у нинішніх реаліях. На підтвердження авторської ідеї наводяться численні цитати мислителів, вчених та поетів, що підкреслюють наявність схильності українського етносу до цього шляху. Пропонується прийняття нового пантеону знакових для України особистостей, які могли б стати надихаючими символами. Такими головними героями повинні стати три постаті: Григорій Сковорода, Володимир Вернадський, Казимир Малевич. Статтю можна одночасно вважати як дослідженням, так і своєрідним творчим маніфестом митця.

Ключові слова: ноосфера, космізм, Римський клуб, Сковорода, Малевич, Вернадський.

Постановка проблеми. Ідеї та дух керують усім навколо. Саме з моменту появи і прийняття нових світоглядних теорій та уявлень, тих чи інших ідей починається рух народів і країн до процвітання або саморуїнування. ХХ століття показало це більш ніж наочно.

Сьогодні, на жаль, в міжнародній та українській політиці знову бачимо чергову світову хвилю колективного агресивного божевілля. «Гримлять» в соціальних мережах і в пресі запеклі сутички аналітиків і експертів, а урядами, міжнародними структурами приймаються безпрецедентні й дикі рішення, що ведуть до загострення взаємної напруги, до ескалації і ажитації.

У наш час як ніколи раніше необхідно бачити і мислити глобально, розглядаючи місцеві проблеми та шляхи їх вирішення як би здалеку, у великій історичній перспективі, головне — розуміючи контури майбутнього. У цьому сенсі сучасне мистецтво, взагалі, на наше переконання, має сенс і цінність тільки в тому випадку, якщо

воно відповідає на головні питання — про сенс буття, про Всесвіт, про майбутнє людства. Широке наукове і філософське пізнання світу завжди уявлялося першорядним, навіть більш важливим, ніж безпосередньо художньо-ремісничача творчість.

Сьогодні абсолютно підтверджено з точки зору науки, що нинішнім поколінням випало прийти в цей світ в абсолютно унікальний, вирішальний період історії людської цивілізації. Сучасне людство знаходиться одночасно на вершині і перед найбільшою безоднею, на роздоріжжі.

Аби уникнути негативного сценарію, нами пропонується концепція розвитку ноосферно-космічних ідей в Україні. На наше переконання, саме з цього напрямку — з просвітництва у галузі культури, мистецтва та філософії — може початися шлях до благополуччя та мирного існування українського народу. З цілої низки причин, які докладніше будуть викладені нижче, саме такий вектор руху до майбутнього сьогодні абсолютно

необхідний і є, на нашу думку, рятівним для нашої країни.

Сам термін «ноосфера» (від давньогрецьких слів νοῦς — «розум» і σφαῖρα — «куля») дослівно означає «сфера розуму». Мається на увазі, що розумна людська діяльність у взаємодії суспільства і природи є визначальним фактором розвитку. Як наголошував В. І. Вернадський, «...в біосфері існує велика геологічна, можливо, космічна сила, планетна дія якої зазвичай не береться до уваги в уявленнях про космос... Ця сила є розум людини, спрямована та організована воля її як істоти суспільної» [14, с. 288].

Підкреслимо, що закликаючи до переходу на ноосферно-космічний шлях розвитку, є сенс апелювати, взивати саме до розуму — тільки таким чином з'являється надія побудувати щасливе майбутнє та взагалі успішно здійснити величну космічну місію людства.

Це, на наше переконання, єдиний рятівний і найбільш гідний шлях для людства — піти в сторону від конфліктів, протистоянь, підняти голову вгору, звернути свій погляд у безкрає зоряне небо.

Можливо, саме у такому напрямку розвитку є та загальна місія людства, сенс появи життя, розуму та цивілізації на планеті Земля? Може, так задумав наше існування Вищий Вселенський Розум? І тоді, як ми повернемося до цього шляху, відійдемо від дикості, божевілля й варварства воєн, то процеси загрозливих кліматичних змін вщухнуть та у людства з'явиться перспектива щасливого майбутнього розвитку? Існування воєн в наш час взагалі здається найжахливішим анахронізмом, з яким необхідно рішуче покінчити. Їх самогубна дикість за своєю природою близька до ганебного, масового канібалізму минулого. Будь-який рух ідей в сторону нетерпимості, ненависті, агресії, воєн — злочин та дурість. Ідея ноосфери рятівна та протилежна цьому руйнівному напрямку.

Концепція ноосфери, як відомо, сформувалася в своєму основному вигляді приблизно у середині ХХ століття та продовжує активно розвиватися сьогодні. Її проголосив український вчений

Володимир Вернадський, що писав про «ноосферу» як про вже частково існуючу реальність, але головне — як про невідворотне майбутнє людства. Але якщо в цьому новаторському вченні з самого початку як зазначає В. О. Кутирьов, переплелися аксіологічні та онтологічні підходи, то тема космосу в більш широкому розумінні, а саме як невід'ємної складової нового мислення, має, на нашу думку, також і практичний, активно творчий, життєбудівний потенціал [11].

Цілком зрозуміло, що і ноосфера, і космізм — це гостро сучасні наративи. Таким чином, пропонуючи їх як вектор руху, в першу чергу закликаємо до прогресивного переформатування самоусвідомлення української ідентичності в руслі найактуальніших ідей ХХІ століття. Тут, безсумнівно, постає першочергове питання відходу від причепленої нам ззовні доктрини «великої аграрної держави» — глибокої для успішного майбутнього України. На противагу цій доктрині, пропонуючи ідеї ноосфери і космізму, ми не тільки підкреслюємо необхідність розвитку філософської та гуманітарної сфери, культури та освіти, а гадуємо також про технологічність, інновації, про важливість нової індустріалізації. Саме так це може спрацювати у подальшому, якщо перевести, на перший погляд нібито чисто умоглядні думки, в практичну площину.

Наполягаючи на важливості ноосферно-космічної теми в сучасному дискурсі культури і безпосередньо образотворчого мистецтва, необхідно зазначити, що в цій сфері успішний розвиток, відповідність прогресивним трендам напряму залежать від розумних і перспективних філософсько-світоглядних основ.

Аналіз існуючих досліджень і публікацій. У сучасному гостро конкурентному світі, повному протиріч і проблем, поширення ноосферно-космічних ідей особливо активізувалося з початку ХХІ століття. Але насправді, як ми вважаємо, рух людства до можливого щасливого майбутнього без конфліктів і воєн, до ноосферно-космічної свідомості почався набагато раніше. А якщо казати про космізм, то тут сотні імен,

починаючи з Анаксагора, Чжуан-цзи, Джордано Бруно, Уолта Уйтмена, Теяра де Шардена, Блеза Паскаля і багатьох інших мислителів, художників, музикантів. Ван Гог, наприклад, на наше переконання, був природним космістом. Вільям Блейк Каспар Давид Фрідріх — безсумнівно, теж. Практично всі композитори, багато поетів, вчені, найрізноманітніші люди. Тобто космізм — взагалі світовий, загальнолюдський рух. Любов та цікавість до зірок, зоряного неба, астрономії, що були притаманні дуже багатьом видатним особистостям минулого, є свідченням інтуїтивного, природного космізму. Одна з найбільших насолод нашого буття — це щаслива можливість споглядати зірки, зоряне небо. Теплої літньої ночі, десь біля моря чи у полі, коли співають цвіркуни, — така радість споглядання була у кожного... Душа тоді розкривається як квітка, можливо мріє чи пригадує, а ми відчуваємо щось неймовірно чудове. Це враження особливе, водночас величне і при цьому дуже інтимне, приватне, рідне, ніби добре знайоме. Неосяжна радість охоплює нас, спокій, якась підсвідома, глибока та тепла надія на безсмертя душі. Славний американський філософ та поет Ральф Уолдо Емерсон писав, що якби зірки спалахували на нічному небі лише раз на тисячу років, то люди тоді б переймалися гарячою вірою, протягом багатьох поколінь зберігаючи пам'ять про це чудо, про Град Божий! Інший відомий мудрець Луцій Сенека теж висловлювався на цю тему. Описуючи приголомшливу, неймовірну красу та велич зоряного неба, він пропонував уваяти, щоб було, якби зірки можна було побачити лише в одному єдиному місці на Землі? Тоді б це місце стало найвідомішим, головним місцем нашої планети! Люди зробили б його найбільшим храмом та вклонялися б зіркам, як богам. До цього неймовірного місця безперервно прямували б тисячі паломників! Такий природний, інтуїтивний космізм людини добре ілюструє вислів Андрія Тарковського: «Людина пов'язана з космосом. Я переконаний, що сутність людини, його інтелект і енергія пов'язані не тільки з іншими людьми — ці

зв'язки тягнуться за межі нашої планети і навіть за межі Сонячної системи. Важливо, щоб люди зрозуміли своє існування в більш широкому сенсі, ніж тільки в зримому».

На протилежному шляху — шляху агресії, ненависті і конфронтації не буде переможців, на будь-яку силу завжди знайдеться інша сила. Такий напрямок чреватий банальним і ганебним взаємним знищенням. Платон писав ще дві тисячі років тому: «Кінець війни бачили тільки мертві».

Небезпека самогубної ядерної війни як дамоклів меч все ще загрозливо нависає над людською цивілізацією. Але процес розуміння набирає силу як реакція на постійно зростаючу напругу, вкрай небезпечну взаємну ворожість.

Ще з часів знаменитого Пагуошського руху (Pugwash Conferences on Science and World Affairs) б'ють на сполох вчені. Тоді, в 1955 році, 11 всесвітньо відомих вчених, в тому числі А. Ейнштейн, Ф. Жоліо-Кюрі, Б. Рассел, М. Борн та інші, виступили з маніфестом, в якому закликали зібрати конференцію проти використання ядерної енергії у військових цілях.

Сьогодні на підтримку антивоєнного руху набирає обертів нова екологічна свідомість, поширюються ноосферно-космічні ідеї співдружності людства — єдиного розумного шляху для всього світу перед небаченими, безпрецедентними викликами часу, серед яких зміна клімату, перенаселення, виснаження ресурсів. До цього закликають багато провідних вчених і мислителів, зокрема ті, що об'єдналися в авторитетну міжнародну структуру — Римський клуб. Саме на такий напрямок руху як єдиний вірний і рятувальний для людства орієнтують всі доповіді вчених, видані цією організацією, починаючи з 1972 року.

Логіка основних тезисів Римського клубу підтверджує неминучість корінної зміни парадигми розвитку нашої цивілізації. У найновішій за часом доповіді «Come On! Капіталізм, короткозорість, населення і руйнування планети», що приурочена до піввікового ювілею клубу, йдеться саме про це. «Come On!» — лише друга за п'ятдесят років доповідь, що виражає консолідовану позицію

Клубу, тому його публікація є унікальною подією. Варто розуміти, що це один з найважливіших документів нашого часу, який аналізує «філософські коріння поточного стану світу». Головний його посыл полягає в констатації того факту, що світ знаходиться в небезпеці і порятунком лежить у зміні світогляду. Жорстка критика капіталізму, неприйняття фінансових спекуляцій, заклик до альтернативної економіки, «нового Просвітництва», духовно-морального світогляду, єдиної планетарної гармонійної цивілізації — такий напрямок майбутнього розвитку пропонує Римський клуб в цій доповіді. І якщо це вірно для світу в цілому, то для України — особливо, з огляду на її специфіку розвитку, унікальне географічне положення на перехресті цивілізацій Азії та Європи, Сходу і Заходу.

Вченим світу абсолютно очевидна природа несамотій, гарячкової істерії, загострення агресії всіх до всіх, яка розгорається на нашій планеті. Подібні спаахи агресії мали місце впродовж всієї історії людства, але останнім часом, на жаль, події розвиваються по висхідній. Провідні вчені впевнено доводять, що насправді черговий загальносвітовий напад агресивного божевілья пов'язаний, як і все, що відбувається в останні десятиліття на планеті Земля, з процесами зміни клімату, з підвищенням температури нашої планети. Ці процеси описані, наприклад, у письменника і еколога Білла МакКіббена (Bill McKibben) у книзі «Хитке положення» (Falter). Протягом десятиліть він попереджав про катастрофічні наслідки зміни клімату. Колись до нього мало хто прислухався, але тепер більшість розділяє його погляди. Ще виразніше проблему окреслено у Девіда Уоллес-Веллса (David Wallace-Wells), оглядача і редактора журналу *New York Magazine*, у книзі «Безлюдна Земля» (The Uninhabitable Earth), де автор стверджує, що людська цивілізація рухається до свого руйнування з неймовірною швидкістю.

Але не всі налаштовані так песимістично — наприклад, Джеремі Ріфкін (Jeremy Rifkin), екологічний активіст і соціальний філософ, автор книги «Зелений новий курс» (Green New Deal),

бачить картину розвитку подій інакше. На думку Ріфкіна, «...розумна зелена інфраструктура дозволить зробити Третю промислову революцію і перейти до економіки з нульовим викидом вуглецю... це основне завдання Зеленого нового курсу». Насправді це складне і дискусійне питання, оскільки багато вчених стверджують, що процеси, які відбуваються на планеті Земля, а саме безпрецедентне зменшення в атмосфері й воді вмісту кисню, грізне потепління клімату та інші, практично не залежать від діяльності людини, а є циклічними і космо-планетарними. Подібні цикли вже мали місце в минулому і супроводжувалися так званими «масовим вимиранням» живих істот з повною зміною видів і сучасному людству, цілком можливо, загрожує саме такий сценарій. Наприклад, так стверджують автори книги «Нариси дегазації Землі» [13]. Там показано, як в динаміці змінювалися викиди CO₂ в атмосферу і як це супроводжувалося зміною клімату. Автори доводять, що причина розігріву головним чином полягає в наявності центрів глибокої дегазації в певних тектонічних структурах. Тобто антропогенний фактор мізерно малий і клімат нашої планети, на жаль, об'єктивно швидко рухається в бік повної непридатності для життя людини.

Отже, щоб досягнути масштаб проблеми, треба звертатися до наукових дисциплін, стежити за появою нових наукових концепцій майбутнього, аби аналізувати все, що відбувається на нашій планеті. З'ясувати причину загрозованих кліматичних змін важливо не тільки для вчених та філософів, які розмірковують над парадоксом Фермі і про долю інших цивілізацій у Всесвіті. Найусвідомленіша частина людства теж шукає відповіді на запитання: чи Вищий Розум Всесвіту почав процес знищення нашої планети після того, як побачив наше падіння в безодню взаємних війн, після створення самобивчої ядерної зброї, чи так був запрограмований процес розвитку життя з самого початку? Бо якщо припустити, що існує така якась сила — чи Бог, чи Вищий Вселенський Розум — і ця сила має можливість приймати рішення та впливати

на космічного масштабу процеси, що зараз розгортаються на планеті Земля, то тоді ми маємо шанс. Так, він майже примарний, але він є і полягає в тому, що руйнівні кліматичні зміни можуть бути зупинені, а загрозові показники повернуті цією Вищою Силою до норми. Зрозуміло, якщо зміни клімату — це покарання людства за взаємну ненависть, агресію, нескінченні війни, створіння ядерної зброї, то у тому випадку, якщо ми повернемо на шлях до ноосферно-космічних ідей, до спільного людства, знищимо зброю, то покарання може бити відмінено. Це важливе питання, на наш погляд, потребує всесвітнього обговорення та прийняття спільних рішень.

Сьогодні також цілком очевидним та доведеним багатьма вченими є той факт, що взаємна агресія, яка зараз підсилюється в світі, напряму пов'язана із загрозовими кліматичними змінами та з підсвідомим колективним передчуттям катастрофи. Цей зв'язок виявлений науковими дослідженнями та підтверджений соціологічними дослідженнями. Маємо начебто невіршувану проблему, загрозу тенденцію взаємовпливу та перехресного посилення негативу.

Що ж робити в цій ситуації? На нашу думку, порятунком може стати масовий перехід до глобального ноосферно-космічного мислення. Саме ноосферно-космічна теорія може хоч трохи остудити агресію, що безперервно підсилюється, привернути увагу безумців до дійсно важливих і рятівних для людства ідей, допомогти перейти від конфронтації до співпраці.

Принципово важливо розглядати і аналізувати все, що відбувається в світі сьогодні, всі геополітичні і військові конфлікти сучасності в контексті наукових прогнозів і сценаріїв майбутнього. Незалежно від того, хочемо ми такого майбутнього чи ні, визнаємо чи сумніваємося в ньому, дуже скоро найбільш важливими для виживання країн і народів стануть питання взаємовигідного співробітництва, взаємодопомоги, особливо з найближчими сусідами. Ідеї ноосфери, розуміння антропокосмічної природи і космічної місії людства будуть єдиним шляхом порятунку.

На нашу думку, це ключове філософське питання сучасності повинно відбиватися і у сучасному мистецтві.

На щастя, як показують свіжі соціологічні дослідження, для більшості людей в Україні вже, на рещті, є очевидним, що поки ми рухаємося в невірному, руйнівному напрямку. Це очевидно також і для митців. Коли світ реально висить на волосині від останньої дикої бійні — саме час звернення. Вважаємо, що таким мистецтвом є Нове Ноосферно-Космічне Мистецтво — як підсумок, вінець розвитку людства. Впевнені, що тільки реальні знання, розуміння і бачення майбутнього мають стати основою для такого вищого, вирішального, найважливішого, можливо останнього Мистецтва людства. Саме таке нове мистецтво ми створюємо, творчо розвиваємо та теоретично обгрунтовуємо.

Чи підживить Нове Ноосферно-Космічне Мистецтво ідею переходу до глобального ноосферно-космічного мислення, чи буде мати реальний вплив на маси? Твердої впевненості немає. Але вважаємо гідним і принципово вірним хоча б намагатися і робити якісь кроки в цьому напрямі. Розробляючи теорію такого мистецтва, ясно бачимо і розуміємо, що вона зачіпає всі найголовніші аспекти сучасності, вирішує тисячолітні питання, розв'язує найскладніші вузли та, головне, дарує надію на щасливе майбутнє. Важливо осмислити таємницю та містерію того факту, що ідея ноосферно-космічного мистецтва з'явилася саме тут, в Україні, на перехресті Сходу і Заходу, Азії і Європи. Тож, розмірковуючи про те, що відбувається в світі, в нашій країні, аналізуючи все у цілісності і синтезі, в контексті як найближчого, так і віддаленого майбутнього, приходимо до ясного бачення того, що є тільки один, рятівний шлях — шлях до ноосферно-космічної свідомості, радикальна зміна вектору з конфронтації, окремоті, націоналізму і ксенофобії на ідеї космізму та ноосфери, на розуміння важливості створення «вселюдства», співпраці і добросусідства. І саме Україна може взяти на себе місію поширення цих ідей в світі.

Мета статті — представити стрижень ноосферно-космічної концепції нової України та ідею Нового Ноосферно-Космічного Мистецтва як підсумку і апофеозу розвитку людства. Статтю можна одночасно вважати як дослідженням, так і своєрідним творчим маніфестом митця.

Виклад основного матеріалу. Все починається з ідей, великих наративів. Високі гуманістичні, духовні та філософські ідеї, вільна, розвинена, прогресивна культура в цілому і образотворче мистецтво зокрема мають величезне значення та вплив, а також є життєво необхідними для формування надихаючого, привабливого образу країни, нації. Пропонуємо прийняти новий пантеон знакових для нашої країни особистостей, які могли б стати надихаючими, позитивними символами України — як всередині країни, викликаючи гордість та піднесеність, об'єднуючи, даючи надію українцям на щасливе майбутнє, так і такими, що сприяють повазі та авторитету України і ведуть її до успіху в світі. Такими головними героями, на наш погляд, повинні стати три фігури: Сковорода, Малевич, Вернадський — саме в такій, природньо-історичній часовій послідовності. Переможний тріумвірат геніїв цивілізаційного розвитку, провидців, особистостей найвищого рівня, якими могла б пишатися будь-яка розвинена країна світу!

Як перший крок пропонуємо почати дискусію у інтелектуальному та культурному середовищі щодо спорідненості ноосферно-космічних поглядів Г. Сковороди, К. Малевича, В. Вернадського, важливості їх ідей — як для сучасного світу в цілому, так і для України безпосередньо. Вернадський та Сковорода вже певною мірою представлені в офіційному дискурсі, їх портрети — на національних грошах. Символічно, що портрет Вернадського, який запропонував світові високо гуманістичну теорію ноосфери, — розміщено на купюрі найбільшої вартості. Вернадський, хоч і з'явився на світ не в Україні, а в Санкт-Петербурзі, завжди підкреслював своє козацьке походження по одній з ліній предків, пишався ним.

Григорій Сковорода, ідеї якого, безсумнівно, багато в чому сприяли появі філософії космізму та концепції ноосфери і вперше проявилися в його новаторській концепції «спорідненості» людства, незмінно говорив про величезну любов і відданість своїй батьківщині — Україні.

Що стосується Малевича, то факт, що його велетенська постать досі не вшановується в Україні на належному рівні, — досадна помилка. Варто згадати, наприклад, що портрет всесвітньо відомого скульптора Джакометті розміщено на швейцарських грошах — цього митця насправді шанують там, де він народився. А Казимир Малевич, найвідоміший ноосферно-космічний художник світу, девізом якого було «відрив від кулі Землі», народився в Києві, але не має такої шани в нашій країні.

Очевидно, що прийшов час вести мову про відновлення вірної тенденції, повернення на природний для України шлях ноосферно-космічного світогляду.

Антропокосмічне світосприйняття українців

Варто уточнити, що розмірковуючи про ноосферно-космічний шлях України, розробляючи його концепцію, ми лише звернулися до тисячолітнього минулого нашої країни, структурували і підкреслили головне з того, що притаманне українському народу з давніх давен, що об'єктивно має місце і проявляється в українській культурі, філософії, науці вже давно. Той факт, що антропокосмічне світосприйняття в Україні існує на рівні архетипічної тектоніки колективного несвідомого і вплавлене в сам генетичний код нашої нації, підтверджений багатьма кращими українськими письменниками, філософами, поетами, які відобразили його в своїх творах.

Згадаймо, як писав Гоголь в «Мертвих душах»: «...у вухах твоя журлива, що лине по всій довжині і широчині твоїй, від моря до моря, пісня? Що в ній, у цій пісні? Що кличе й ридає, і хапає за серце? Які звуки болісно цілують і пориваються в душу і в'ються круг мого серця? Русь! чого ж ти хочеш від мене? який незбагнений

зв'язок таїться між нами? Чого дивишся ти так і навіщо все, що тільки є в тобі, звернуло на мене повні сподівання очі?.. І ще, повний здивування, нерухомо стою я, а вже голову оповила грізна хмара, важка прийдешніми дощами, і зацікавила думка перед твоїм простором. Що пророкує цей неосяжний простір? Чи ж не тут, чи ж не в тобі народиться безмежній думці, коли ти сама без краю? Чи ж не тут бути богатиреві, коли є місце, де розгорнутись і пройтись йому? І грізно обіймає мене могутній простір, страшною силою відбившись у глибині моїй; неприродною владою осяялись мої очі: у! яка блискуча, чудова, незнана землі далина! Русь!» [8]. Неймовірної сили слова! Могутній, ноосферно-космічний, надихаючий образ!

«Сонячні кларнети» Павла Тичини — це ще один яскравий і виразний приклад:

*Не Зевс, не Пан, не Голуб-Дух, —
Лиш Сонячні Кларнети.
У танці я, ритмічний рух,
В безсмертнім — всі планети.*

У цьому фрагменті високу ноту бере піднесене космічне самосприйняття, серце поета б'ється в унісон з усім Всесвітом. Для Тичини Космос існує разом з танцями, музикою, ритмом. Галактики сповнені руху, стрімкі і прекрасні, сяють в просторі і часі. Герой відчуває, як «горять світи, біжать світи», чує «музичну річку» течії Космосу [17].

Інший вірш Павла Тичини, написаний в 1966 році, варто навести повністю, оскільки він один вже становить цілісну ноосферно-космічну програму, маніфест:

*О Космосе великий наш,
безмежжя розпрозорене!
Ми із Землі блакитної
мчимо у далі зоряні.
Ми всі до тебе звикнемо,
раніш ти був відчужений.
Далеко ми проникнемо!
Наш вік — такий напружений!
О Земле, наше золото!
Ще людство в нас розколото,
а буде ж жить родиною*

*братерською, єдиною.
А буде ж чисте в прагненнях,
не зле, не однобічне,
подільчиве в досягненнях,
на доброту зустрічне.
Ми далі й далі ринемо,
всміхаючись майбутньому.
Шляхи до зір — розчинено
руками всемогутніми!
Твої крилаті обрії,
о Земле наша добрая,
перлино волошковая,
росино світанковая.
Як в небо ми вклинаємось —
це значить: Землю любимо.
Ми людству поклоняємось,
із ним зв'язку не згубимо.
Вже борозни проорані
у простори космічні.
Мчимо у далі зоряні —
сини доби величної.
О Земле, наше золото!
Ще людство в нас розколото,
а буде ж жить родиною
прекрасною, єдиною.*

Якщо вже згадуємо вірші, то окремо хочу віддати данину майже забутому українському поетові — Івану Коваленку [9]. Його в основному знають і пам'ятають як політичного дисидента часів СРСР, що зазнав репресій, але абсолютно несподівано в його творчості звучать потужні акорди високих космічних осяянь...

*Якщо сум тебе поборе,
Глянь на мить у вічність ти.
Вийди в ніч, там небо — море,
В нім летять, горять світи.
Тільки мить — мільярд не стало,
Тільки мить — мільярд зросло,
Тут життя навк пропало,
Там вже знову розцвіло.
Скільки там світів згоріло!
Скільки згинуло сердець!
Скільки сонць загибель стріло!
Де початок? Де кінець?*

Все летить. Життя — хвилина.

Так живи, поки живий.

Слухай мову солов'їну,

Радість, щастя, сонце пий.

І. Коваленко вражає співзвучністю своєї творчості загальносвітової ноосферно-космічної теми, висотою духовних прозрінь, любов'ю до світу, тим більше, що йому, простому вчителю, довелося пережити переслідування влади, пройти через дику м'ясорубку арештів, таборів. Це дивовижна особистість з неймовірною енциклопедичною освіченістю і внутрішнім світлом. Цікаво, що так само як і Малевич, як і інші природні, природжені космісти, Коваленко пристрасно любив астрономію. Неймовірно, але ставши активним діячем руху національного відродження, в глибині душі, на наш погляд, він все одно залишався ноосферно-космічною людиною. «Хоч найкращі здобутки культури родяться лише на національному ґрунті, проте людство — це єдиний організм, и Йому весь час необхідний Кровообіг Ідей. Самоізолювавшись, жоден народ не створить своєї власної культури», — писав він. Наведемо ще кілька рядків його віршів, які, можливо, відкриють комусь забутого поета:

Літня ніч, і, ніби в морі,

Порозкидані вогні,

В темнім небі сяють зорі

Віковічно мовчазні.

Дивні перли, діаманти,

Нерозвідані світи,

Їх нікому не пізнати,

Їх ніяк не досягти.

Мчать віки, як хвилі в морі,

Пролітають, не здогнати.

В темнім небі ясні зорі

Не згораючи, горять.

Щоб життя пізнаць до краю,

Щоб не згинуту мені,

Я навіки покохаю

Ясні зорі мовчазні.

Може, хтось в віках далеко,

Через море плинних літ,

Так же віддано і легко

Зір кохати буде світ.

І тоді йому щоночі

Всім вогням наперекір

Будуть сяять мої очі

Теплим блиском ясних зір.

На початку ХХ століття яскраво спалахнули, вибухнули поетичним вулканізмом та анархо-біокосмізмом вірші та тексти уродженця Харкова Святогора (Олександра Агієнко), постать якого настільки приголомшлива, що потребує окремої розповіді. Хоч Святогор і був дуже помітною фігурою, виступав на поетичних читаннях поруч з найбільш відомими поетами свого часу, зокрема з Бурлюком, Хлебниковим та іншими, про його існування забули на довгий термін практично повністю. Єдина стаття, що була колись розміщена в Інтернеті, розповідала про нього як про відомого анархіста. Тільки недавно зусиллями російського філософа Євгена Кучинова тексти Святогора з його теорією анархо-біокосмізма та деякі вірші були надруковані окремою книгою [15]. Після того щось з цього було включено до антології космізму, що її видав відомий мистецтвознавець Борис Гройс. На мій погляд, вся історія з поверненням Святогора нагадує події початку ХХ сторіччя, коли діячі культури Франції «відшукали» теж забутого письменника Лотреамона. Цікаво, але палаючі, вогненні, повні пристрасті та бунту вірші Святогора нагадують запеклого мрійника графа Дюкасса. Святогор наполягає в своїх текстах на трьох неймовірних ідеях, в реалізації яких, на його погляд, має об'єднатися людство: здобути фізичне безсмертя кожної особистості, воскресити предків та знайти вільну та необмежену можливість пересуватися у космосі. Його позамежні плани стосуються навіть того, що людина має рухати у Всесвіті цілі світи, галактики, створювати нові, якщо захоче. Небачена, неможлива свобода духу, виразні та амбіційні мрії Святогора, на наш погляд, ставлять його поруч з величними постатями людства, утопістами, мрійниками.

Приблизно в той же час, коли писав свої тексти Святогор, дуже схожі ідеї візуально відбилися

у творчості Казимира Малевича. Чимось подібна, але трошки інша, більш наукова та виважена, але не менш велика теорія знайшла своє вираження, розкриття в унікальній концепції ноосфери Вернадського.

Отже, антропокосмічне світосприйняття, схильність до панпсихізму, обожнювання земної природи, розуміння її нерозривного зв'язку з Всесвітом — всі ці тенденції вочевидь існували та розвивалися на території України поступово, еволюційно, протягом століть.

Можна згадати ще десятки прикладів, привести фрагменти текстів багатьох українських філософів, поетів, письменників, вчених, твори художників. У цьому ряду точно необхідно згадати прозу Олесь Бердника, космічні картини Фріпульбі (Федора Тетяничка) та інших наших сучасників. В межах цієї статті неможливо провести детальне дослідження історичного розвитку ідей космізму і ноосфери в українській культурі. Тому ми навели лише окремі приклади та в заключній частині зосередимося на тому, що ближче за сферою інтересів — про сучасне мистецтво і деяких художників, що працюють саме зараз. А поки повернімося до головної ідеї.

Для рішучого розвороту до ноосферно-космічного шляху в першу чергу необхідно вибрати правильні орієнтири. Саме тому ми закликаємо культурну та інтелектуальну еліту України до того, щоб визнати головними символами України, справжньою гордістю і славою нашої країни Григорія Сковорода, Казимира Малевича, Володимира Вернадського. І таки да — нехай це стане переможним тріумфіратом геніїв!

Говорячи про етико-екологічну складову ноосферно-космічного руху, необхідно зазначити, що це не тільки філософські думки, але реальна та практична потреба, безпосередній вплив на життєво важливі процеси у суспільстві, проблему виживання людства. Також маємо підкреслити, що індустріально-космічна складовка ноосферно-космічного напрямку розвитку теж не чужа Україні. Символічно, що саме на українській землі, в Житомирі, народився Сергій Корольов, завдяки

генію якого став можливий вихід людини в Космос. Жив Корольов в Ніжині та Києві, навчався, як відомо, в Київському політехнічному інституті. Цей факт прямої причетності України до перших, найважливіших космічних запусків, до першого польоту людини в космос варто згадувати знову і знову, доносити до світової спільноти. Це дає надію на те, що замість сумнівного іміджу відсталого аграрної держави нам вдасться повернути колишню славу наших індустріальних гігантів.

Григорій Сковорода — філософ, предтеча космізму

Перший за часом — Григорій Савич Сковорода (1722–1794), абсолютно неймовірного масштабу мислитель, унікальної мудрості, величезного внутрішнього світла і свободи духу людина. Сьогодні в Україні про нього порівняно мало говорять, рідко згадують, натомість, на жаль, нам нав'язують інших «героїв», ідеї яких сповнені ненависті і розбрату. Але доведено історією, що енергії ненависті руйнівні та прямо ведуть до безглузких війн. Насправді, нам дуже пощастило, що саме така сонячна фігура, як Григорій Сковорода, присутня в нашій культурі. Він є, світить, сяє нам скрізь час! У архетипічній тектоніці нашого колективного підсвідомого його погляди та переконання актуальні як ніколи. В тиглі його ідей спорідненості людства плавиться і згорає дотла наносний, шкідливий і небезпечний націоналізм. Ось як раз Сковороду і варто зробити першим в тріаді символів освіченої, успішної та процвітаючої України. Звичайно, якщо ми хочемо таку країну — культурну, освічену, динамічну і прогресивну. Те просвітництво, ті ідеї свободи духу, творчі, об'єднавчі ноосферно-космічні імпульси, які від нього йдуть, — безпрецедентні, вони до сих пір викликають відгуки та дарують Україні вірні орієнтири.

З ім'ям Григорія Сковорода, одного з предків по духу і по крові Володимира Соловйова, пов'язують зародження особливої філософії Русі, яка виходить за рамки західноєвропейської раціоналістичної традиції. Цей мислитель своїм

безкорисливим служінням істині дав зразок вченого аскета, «розумом чистим і духом несмущеним в скарби вічного» [10]. Він практикував філософію серця. Сучасники порівнювали його з Сократом, який також не поділяв життя і філософствування. І як від Сократа почалася власне філософська рефлексія в античній культурі, так від Григорія Сковороди почалося філософствування у власному розумінні на Русі. І той і інший були першими. В. Ф. Ерн в монографії «Г. Сковорода. Життя і вчення» зазначає: «Все життя Сковороди є величезний і глибоко цікавий метафізичний експеримент, і його філософія є не що інше, як логічний запис цього експерименту» [19].

Сковорода був першим з філософів Русі-України, хто, чудово володіючи латиною, грецькою, староеврейською і німецькою мовами, протягом п'яти років побував у Польщі, Угорщині, Австрії, Італії, німецьких князівствах і, подорожуючи по чужих країнах, слухав лекції в кількох університетах Європи. Він читав в оригіналі Платона, Аристотеля, Демосфена, Вергілія, Горация, Цицерона; вивчав філософію Нового часу — Декарта, Спінозу, Лейбніца; осягав системи Коперника і Ньютона. Сковорода як мислитель-універсаліст прийшов до переконання про вічність і безмежності градацій матерії, про панування в природі закономірних зв'язків, причин і наслідків. Григорій Сковорода — «громадянин всесвітній» [10, с. 378] — все життя мандрував, але не брав подаяння, а сам роздавав багатство — свої думки і знання: «Постійного місця проживання не мав, вважав себе прибульцем на землі в повному розумінні цього слова» [7, с. 382]. Безперечно, це все ознаки людини ноосферо-космічного світогляду.

Григорій Сковорода — особистість величезної свободи духу і переконаний космополіт. Незвичайне та абсолютно природне поєднання його космополітизму з любов'ю до батьківщини. Він безтурботно і вільно мандрував, обмінювався думками, не цурався простого люду. Це була людина високого духовного рівня розвитку, який говорив, що найважливіша річ — це спорідненість

між людьми. Жив, як і личить справжньому мислителю, в повній відповідності до тих поглядів, які проповідував. У цій стійкості, вірності ідеям і переконанням і є його подоба Сократу. Він радив в натовпі, в суєті і турботах завжди шукати і знаходити зерно вічності. Сьогодні, в ситуації вичерпаності ресурсів та системної кризи існуючої моделі споживання, його погляди і увялення про необхідність скромності, невибагливості актуальні як ніколи. Вони дуже прогресивні і важливі для сучасного світу.

Володимир Вернадський — вчений, автор концепції ноосфери

Володимир Іванович Вернадський (1863–1945) — це неймовірної потужності і розмаху фігура! У присвяті до монографії «Вернадськіанська революція в системі наукового світогляду — пошук ноосферної моделі майбутнього людства в ХХІ столітті» (2003) російський вчений і філософ А. І. Субетто охарактеризував В. І. Вернадського як «найбільшого мислителя всіх часів і народів, великого творця нового прориву людства до майбутнього в формі його ноосферного буття, генія... всього людства». І це цілком справедливо, адже він реально і практично передбачив всі найактуальніші тенденції мислення, які зараз активно пропагують найавторитетніші вчені в доповідях Римського клубу.

Наведемо декілька рідкісних фактів про В. Вернадського. Окрім величезних наукових досягнень, з ним траплялися підтвержені випадки передбачення — можливо, цей дар іде від його козацьких предків (відомо, що саме серед козацтва було багато характерників). Російський вчений-енциклопедист Л. В. Лесков ввів поняття «героїчний ентузіаст», або, слідуючи пасіонарної теорії Л. М. Гумільова, «пасіонарний ентузіаст». Він писав: «Виконання великих задумів — це доля пасіонаріїв, героїчних ентузіастів» [12]. Володимир Вернадський був саме таким «героїчним ентузіастом», тобто мислителем космопланетарного масштабу, чий творчий шлях вкладається у формулу давньої мудрості: *per aspera ad*

astra — через терни до зірок. Він був лицарем правди, готовим, як великий італієць Джордано Бруно, пожертвувати життям заради її торжества. Він писав: «...Шукаєш правди, і я цілком відчуваю, що можу померти, можу згоріти, шукаючи її...» [6]. У листі до своєї дружини Н. Є. Вернадської 2 липня 1887 року 24-річний Вернадський писав: «Бувають... хвилини, коли сильно і сміливо рвешся вперед, розумієш все, що здавалося раніше незрозумілим і недосяжним: тоді є віра в себе, тоді відчуваєш якусь особливу живу силу в собі, відчуваєш ясно зв'язок свій з усім, що було і жило раніше, що працювало на тому ж шляху, відчуваєш ясний, незрозумілий, невимовний словами зв'язок з тим, що буде працювати на тому ж шляху багато пізніше...» [3]. І ще одна цитата Володимира Вернадського, яка прямо ілюструє ідею цієї статті: «Не можна відкласти турботу про велике і вічне на той час, коли буде досягнута для всіх можливість задоволення своїх елементарних потреб. Інакше буде пізно. Ми дамо матеріальні блага в руки людей, ідеалом яких буде “хліба й видовищ”».

Необхідно окремо відзначити, що відкриття та ідеї Володимира Вернадського наймовірніше актуальні саме сьогодні, перед лицем безпрецедентних загроз самому існуванню людини. «Подумки ми не ще усвідомлюємо, — писав вчений, — життєво не робимо ще всіх наслідків з того дивного, небувалого часу, в яке людство вступило в ХХ столітті. Ми живемо на зламі в виключно важливу, по суті, нову епоху в житті людства, його історії на нашій планеті. Вперше людина охопила своїм життям, своєю культурою всю верхню оболонку планети — в загальному, всю біосферу, всю пов'язану з життям область планети». Концепція об'єднаного людства об'єктивно має загальносвітове значення, величезний вплив на умови провідних вчених нашого часу! В тій чи іншій мірі, але всі концепції подальшого розвитку, а з недавніх пір і порятунку людства, всі доповіді Римського клубу та інших міжнародних організацій мають своєю підставою коло ідей, висловлених Вернадським. Ще

в 1944 році він пророчо пише: «У геологічній історії біосфери перед людиною відкривається величезне майбутнє, якщо він зрозуміє це і не буде вживати свій розум і свою працю на самознищення» [5]. В. І. Вернадський, розділяючи позиції еволюціонізму, обґрунтовує поняття біосфери як живої речовини, простежуючи послідовність геохімічних і біохімічних процесів у формуванні біо- та ноосфери, бачить, слідом за своїми попередниками, прихід ери «психозойської», яка має привести до основоположного принципу — єдності всіх людей. В роботі «Філософські думки натураліста» він писав, що «людина вперше реально зрозуміла, що вона житель планети і може — повинна — мислити і діяти в новому аспекті, не тільки в аспекті окремої особистості, сім'ї або роду, держав або їх спілок, але й в планетному аспекті» [4].

Про Вернадського, його вчення видано неймовірно багато матеріалів, про нього активно пишуть і сьогодні, його спадщина добре відома, тому хочемо окремо згадати академіка Миколау Григоровича Холодного (1882–1953), учня Вернадського. Це абсолютно неймовірного масштабу постать, яка, на жаль, також практично забута в наш час. Але саме в наукових статтях М. Холодного вперше з'являється найважливіший термін «антропокосмізм». А саме про антропокосмізм, в рятівному розумінні людиною своєї істинної природи, сьогодні говорять провідні вчені світу. Ось що писав Холодний ще всередині ХХ століття: «Антропокосмізм усуває протиставлення людини і природи, морально засуджує всі форми гноблення людини людиною. Антропокосмізм є оптимістичне розуміння світу, що дає стимул до плідної діяльності, піднімає усвідомлення людиною свого зв'язку з природою на новий, вищий щабель і вносить гармонію в вирішення питання про місце людини в природі, її взаєминах із космосом» [18, с. 124]. Наведемо ще одне яскраве визначення антропокосмізму М. Г. Холодним: «У антропокосмічному ставленні до природи найхарактерніше — це постійне відчуття людиною свого органічного, нерозривного і дієвого

зв'язку з нею, з усім Космосом. Цей зв'язок поширюється на всі сторони людської істоти і має двосторонній характер в тому сенсі, що людина, відчуваючи різноманітні і складні дії з боку навколишньої природи, і сама в той же час може впливати і впливає на неї різними способами» [18, с. 139]. Дуже яскраво проявляється у вченого така риса, як спрямованість до світлого майбутнього, яка випливає з принципу вседності людства, з можливості гармонійного співіснування людини і природи. «Антропокосмізм, на відміну від антропоцентризму, оптимістичний. Його філософія — філософія світла і радості. Людина, яка звільнилася від пелени антропоцентричного світогляду, якою вона була оповита протягом століть, як гусинь оточується коконом перед окукляванням, подібна до в'язня, що вирвався після тривалого одиночного ув'язнення на простір вільного життя серед полів, лісів і в суспільстві інших людей. Відчуття свого глибокого, всебічного та органічного зв'язку з усім творінням, з космосом, наповнює його почуттям безмежної радості» [18, с. 145].

Для Холодного було абсолютно очевидним мислити буття космічними масштабами. Під природою він мав на увазі не тільки земну природу, але — ширше — весь Всесвіт, все існуюче. Він констатує можливість розуміння природи у вузькому і широкому, вселенському сенсі. З повною впевненістю стверджуємо, що його концепція антропокосмізму є пророкою, першою екологічною теорією, в цьому він значно випередив час та зазирнув у майбутнє. Аналізуючи тексти М. Г. Холодного, розумієш це ясно і очевидно. «Цей людський мікрокосмос — органічна частина всього великого світового цілого, нероздільно з ним пов'язана і йому ж зобов'язана своїм існуванням. Немає і не повинно бути ніяких кордонів між світом людини і всією рештою Всесвіту, і тому не можна протиставляти їх один одному». Вчений зазначає, що йому досить, щоб його праця допомагала людству йти до щасливого життя: «Якщо ця робота посилить інтерес до природознавства як однієї з сил, проведе людство

вперед, до більш щасливого і розумного життя, то автор буде вважати свою головну мету досягнутою» [18, с. 160].

Вихід Миколи Холодного на моральні питання — органічний і природний. Він вважав головним завданням — і своїм, і всього людства — протидію злу, благо людей, їх щасливе життя. Реалізацію цих завдань він бачив, перш за все, у відмові від антропоцентризму і в утвердженні антропокосмізму на шляху безрелігійного морального вдосконалення. «Антропоцентризм був у відомому сенсі реакцією на це усвідомлення своєї залежності від природи, що постійно пригнічує людину від початку його історичного розвитку. Свого часу він зіграв, отже, позитивну роль як світогляд, що в значній мірі звільнило людину, ціною помилкового або надмірного її звеличення, від переважного страху перед силами природи. Але, звеличуючи людину, антропоцентризм в той же час до певної міри ізолював її від природного оточення, порушував або послаблював здорове відчуття її органічного зв'язку з природою» [18, с. 183].

Академік пише про антропоцентризм як про життя в страху перед природою, який можливо здолати тільки завдяки світлому та радісному антропокосмічному сприйняттю світу-Космосу.

М. Г. Холодний розумів, що «запаморочливі» успіхи науки та техніки створюють передумови для деякого перебільшення ролі людини у Космосі, для часткового відродження антропоцентричних ідей. На цьому ґрунті «виникає іноді прагнення приписувати людині сили і здібності, що ставлять її над природою, що піднімають її до рівня творця нових закономірностей, рівноцінних діючим в природі, або навіть частково замінюють ці останні». Можна помітити, що вчений строго дотримується не тільки основного принципу космізму — принципу вседності, а й принципу раціоналізму й презумпції природного, згідно з яким потрібно не вступати в протиріччя з об'єктивними законами природи. М. Холодний підкреслює, що ніхто і ніщо не може володіти статусом всемогутності: «Антропокосмізм

в найширшому розумінні цього слова — з усіма його філософськими, етичними, соціологічними та іншими висновками — це певна лінія розвитку людського інтелекту, волі і почуття, що веде людину найбільш прямим, а отже, й найкоротшим шляхом до досягнення високих цілей, які поставлені на її шляху всією попередньою історією людства» [18, с. 1].

Свідомо приділили стільки уваги Миколі Холодному, щоб показати, як багато різних видатних постатей мають пряме відношення до того, що можна окреслити як український космізм. Але ще до Холодного його вчитель В. І. Вернадський пропонував новий підхід у взаємовідносинах між природою і суспільством. Цей підхід включає поняття обмеженості ресурсів Землі, розумного бачення прогресу людства і в зв'язку з цим визнання першості природних законів по відношенню до соціальних, необхідність для людини у своїй життєдіяльності і життєзабезпеченні виходити саме з цього. Природні ресурси, що занадто активно експлуатуються, вже закінчуються, і цей факт в наші дні диктує людству таку організацію його діяльності, яка б не порушувала рівноваги між суспільством і природою і забезпечувала можливість існування не тільки нинішньому, а й прийдешнім поколінням, чому приділяється особлива увага в сучасній екологічній етиці. Антропокосмічні ідеї В. І. Вернадського та М. Г. Холодного мають гостро сучасне звучання в зв'язку з поширенням ідеї коеволюції — спільної еволюції людини і природи-Космосу, для чого необхідне об'єднання людства в єдину спільність. Можна помітити, що це вже нібито відбувається сьогодні, але, на жаль, під егідою сумнівних структур, цінностей та персоналій на кшталт Грети Тунберг. Закінчуючи про Миколу Холодного, потрібно зазначити, що він фактично перший, хто сформулював поняття нової екологічної етики, яка стає гостро затребуваною в наш час у зв'язку з подальшим науково-технічним прогресом людства, глобалізацією, освоєнням Космосу і, на жаль, безпрецедентним забрудненням навколишнього середовища на подарованій нам

Вищим Розумом Всесвіту планеті Земля.

Зазначимо, що В. І. Вернадський вкрай негативно ставився до війни як протиприродного процесу, який гальмує створення ноосфери, характеризував війну як «один з найбільших проявів варварства людства» [1]. Відоме його висловлювання про те, що війни є «організовані масові вбивства... з жахами і жорстокістю найбільшого злочину» [2]. Його послідовник академік М. Г. Холодний характеризував війни, що заважають радісному та щасливому людському існуванню, як наслідок антропоцентричності, стверджуючи необхідність засвоєння людством нових моральних цінностей, які будуть закладені в фундамент нового світогляду, якому присвоїв найменування антропокосмічного, щоб в корені змінити наші уявлення про місце і роль людини в природі, в космосі [18, с. 140]. Академік підкреслював, що «цей переворот у взаєминах людини і природи повинен... вплинути на філософські, етичні та соціальні ідеї сучасності» [18, с. 140–141].

Казимир Малевич — художник, інтуїтивний косміст

Третій в цьому списку — Казимир Северинович Малевич (1879–1935). Варто ясно розуміти, що саме він — найвідоміша в усьому світі особистість з України. Він набагато більш знаменитий, ніж будь-хто з нашої країни, в будь-якій області — будь-який поет, письменник, вчений... Якщо Тараса Григоровича Шевченка знають та цікавляться їм здебільшого українці, то Малевич — це фігура, що привертає увагу людей у самих різних країнах та на різних континентах, представників різних рас, націй, віросповідань. Казимир Малевич об'єктивно має вселюдське значення, бо він один з першовідкривачів зовсім нового виду мистецтва та способу самопізнання людини — новаторського авангардного абстрактного мистецтва. Він самостійний філософ, космополіт, медіум. Його «Чорний квадрат» є пророчим, це більше ніж картина — скоріше, попередження світові.

Насправді, абстрактний живопис — це абсолютно новий вид мистецтва, який з'явився вперше за тисячі років існування цивілізації. Тільки уявіть собі: якщо знаходять на скальній малюнки в печерах, яким десятки тисяч років, то в тій чи іншій мірі це фігуративне мистецтво. Як копіювання, як мимесис предметне сприйняття світу існує вже 40 тисяч років, а може й більше, а абстрактне мистецтво як спосіб пізнання людиною Космосу, себе як його частини, спосіб створення нового — лише якихось 100 років. Це об'єктивний процес еволюції свідомості, коли людина дійшла у своєму розвитку до можливості усвідомити свою космічну природу, здатності мислити широко і абстрактно, стати причетною до творчості Всесвіту. Не зображати гірше або краще те, що вже є, те, що вже існує незалежно від нас і створено природою, а створювати щось зовсім нове, своє.

К. Малевич, наскільки відомо дослідникам його творчості, не був знайомий з працями філософів, які формулювали ідеї космізму, — теорія ноосфери тоді ще тільки мала з'явитися. Він, скоріш за все, не читав книги великого гуманіста, основоположника російського космізму Миколи Федорова або Костянтина Циолковського. Але сам, без сумніву, йшов цим шляхом. Про це блискуче говорить наш чудовий мистецтвознавець Дмитро Омелянович Горбачов, згадуючи, як Малевич називав свій супрематизм «моделлю космосу». Нещодавно оприлюднені нові спомини, в яких описується, що Малевич особливо сильно любив зоряне небо. У свій час він навіть купив телескоп і встановив його в своїй майстерні в Вітебську, регулярно ночами милувався Всесвітом. Слово «супутник», що стало міжнародним, саме Малевич вперше застосував в космічному контексті і передбачив, навіть дуже схоже намалював літальний апарат, який буде в майбутньому кружати по орбіті Землі. Ось що писав К. Малевич в листі до М. Матюшина від 10.11.1917: «Я бачив самого себе в космосі, де мене приховували точки і розфарбовані смуги; там, серед них я відправився в безодню.

Цього літа я проголосив себе президентом космічного простору».

На наше глибоке переконання, абстрактне мистецтво якраз і виникло в речі великого поступу еволюції до того явища, яке можна умовно назвати «інтегральний загальнолюдський космізм». Ця зрозуміла всім універсальна художня мова є безперечним доказом руху людства до ноосфери. Ці поняття тісно пов'язані.

Ще одне зауваження: К. Малевич, як відомо, за своїм корінням був поляк, але живучи й працюючи в Москві, через добре зрозумілий бунтарський дух називав себе українцем. Бути духовно розвиненою, але незалежною в мисленні людиною, підкреслювати свою відособленість й окремість від зграї, але при цьому стверджувати певну прихильність до місця свого народження, висловлювати подяку йому, яким би воно не було, — це нормально для особистості.

Висновки. Яка красива, виразна та благородна вибудовується послідовність, абсолютно нова, надихаюча, що відкриває щасливі горизонти майбутнього: Григорій Сковорода — філософ, якого можна назвати предтечею всього російського космізму та ідей ноосфери; Володимир Вернадський — вчений, автор концепції ноосфери, а разом з ним Микола Холодний, академік, автор поняття антропокосмізму та Сергій Корольов, конструктор, який зробив реальним політ в космос; Казимир Малевич — художник світового рівня, інтуїтивний косміст! Всі вони мали відношення до України! Та ще до них та після них — велика кількість видатних наших співвітчизників, хто чи інтуїтивно, чи цілком свідомо рухався в цьому напрямку.

Так, потрібно говорити про український космізм! Як мінімум про величезний внесок українських мислителів, художників, вчених в цей загальносвітовий рух. Віримо, що ми, відстоюючи ідеї космізму, не єдині в сучасній Україні, хто своєю художньою творчістю, маніфестами та текстами прямо і послідовно закликає до повернення на ноосферо-космічний напрямок руху. Бачимо й інших художників, діячів культури, хто

інтуїтивно близький до цього кола ідей і згодом, сподіваємося, піде за нами усвідомлено. Наприклад, ноосферно-космічні прозріння проявляються у творчості Віктора Сидоренка в його сферичних просторових структурах, де літають люди, у Арсена Савадова в його космічно величезних полотнах з різноманітним персонажів, у Василя Цаголова в його іронічній серії про інопланетян, в роботах інших сучасних митців...

Отже, з нашої точки зору, триумвірат — Скворода, Малевич, Вернадський — це маяк і орієнтир для України. Український космізм як частина вселюдського космізму, що йде від Сквороди, через Малевича до Вернадського, Холодного і далі до Корольова — це найпрекрасніший напрямок, альтернатива тому націоналістично-ксенофобному курсу, який веде в глухий кут, до катастрофи. Хоча, зауважимо, і Вернадський, і Малевич, називаючи себе українцями, були переконаними космополітами. Але в цьому немає суперечності, а лише глибока мудрість.

Нам потрібна ідеологія толерантності, заклик до визнання реальної спільності жителів планети Земля. Такою високою і красивою може бути місія України! Нести в світ розуміння того, що людство повинно вчитися піднімати очі до неба, до зірок, долати розколи і шукати не поділ, ненависть і агресію один до одного, а інші, піднесені ідеї, які об'єднують.

Чи зможе людство сприйняти ноосферно-космічний світогляд і обрати мирне співіснування — невідомо. Так, є великі сумніви в тому, що це реально для більшості. На жаль, невеликі сподівання

й на те, що це стане можливим у найближчий час в Україні. Ну що ж, нехай гарантій немає, але вважаємо важливим і правильним хоча б спробувати, хоча б почати говорити про це. Як писав Вільям Батлер Йетс у вірші, який назвав «До свого серця, з благанням про мужність»:

*Тихіше, серце, тихіше! страх успокоюй;
Згадай мудрості стародавньої урок:
Той, хто боїться хвиль і вогню
І вітрів, гудящих уздовж зіркових доріг,
Буде волею вітру, хвиль і вогню
Стертий без сліду, бо він чужий
Самотньому мужності буття.*

Припускаючи і навіть передбачаючи утопічність цієї красивої і благородної ідеї в сучасних умовах, тим не менш не варто відмовлятися від неї. Зовсім не важливо, збудуться чи ні мрії про високе, воля до Безмірного, мрії про диво — сама їх поява це вже перемога над відсталістю і приреченістю матеріального світу, над банальністю і невіглаством. Як чудово писав Блез Паскаль: «Не в просторі, займаному мною, повинен я вважати свою гідність, а в напрямку моєї думки. Я не зроблюся багатшим через володіння просторами землі. Відносно простору, всесвіт обіймає і поглинає мене як точку; думкою ж своєю я обіймаю її» [16].

Потужний потік енергії свободи духу, який рветься геть з обумовленого, причинного світу, зануреного в страждання і темряву, — вже є, він здійснився. Він палає, сяє у вічності, він вже відправлений вгору, відбувся і навічно відображений в літописах Всесвіту.

Література

1. Вернадский В. И. Биосфера и ноосфера. Москва, Айрис-пресс, 2003. С. 278.
2. Вернадский В. И. Научная мысль как планетное явление. Москва: Наука, 1991. С. 90.
3. Вернадский В. И. Письма Н. Е. Вернадской (1886–1889). М.: Наука, 1988. С. 107.
4. Вернадский В. И. Философские мысли натуралиста. М., 1988. 100 с.
5. Вернадський В. І. Нескільки слів про ноосферу // Мечты про землю и небо. Антология русского космизма. СПб.: Художественная литература, 1995. С. 108–112.
6. Владимир Вернадский. Жизнеописание. Избранные труды. Воспоминания современников. Суждения потомков. М.: Современник, 1993. 688 с. (Серия: Открытия и судьбы).
7. Воецкая Т. В., Чунаев А. А. Курс философии. Одесса, 1999. С. 382.
8. Гоголь М. В. Мертві душі. Тернопіль: Навчальна книга — Богдан, 2004.
9. Иван Коваленко. Учитель. Поет. Десидент: сайт. URL: <http://ivan-kovalenko.info/bibliography.html> (дата звернення: 10.12.2021).
10. Ковалинский М. И. Жизнь Григория Сковороды // Сковорода Г. С. Соч. в 2 т. М., 1973. Т. 2. С. 378.
11. Кутырёв В. А. Насколько разумна «сфера разума»? // Философия биологии: вчера, сегодня, завтра (Памяти Регины Семеновны Карпинской) / отв. ред. И. К. Лисеев. М.: ИФ РАН, 1996. 300 с.
12. Лесков А. В. О героическом энтузиазме. М.: Экономика, 2006. 248 с.
13. Очерки дегазации Земли / В. Шестопалов, А. Лукин, А. Згонник, А. Макаренко, Н. Ларин, А. Богуславский. Киев: ИГН НАН Украины; Науч.-инж. центр радиогидрогеоэкол. полигон. исслед. НАН Украины, 2018.
14. Русский космизм: Антология философской мысли. М.: Педагогика-Пресс, 1993. С. 288.
15. Святогор. Поэтика. Биокосмизм. (А)теология / сост. Е. Кичинов. Москва: Common Place, 2017.
16. Тарасов Б. Н. «Мыслящий тростник»: Жизнь и творчество [Паскаля в восприятии русских философов и писателей. М.: Языки славянских культур, 2009. С. 728.
17. Тичина Павло. Зібрання творів: у 12 т. / редкол.: О. Т. Гончар (голова) [та ін.]; АН УРСР, Ін-т літ. ім. Т. Г. Шевченка. Київ: Наук. думка, 1983–1990.
18. Холодный Н. Г. Мысли натуралиста о природе и человеке // Н. Г. Холодный. Избранные труды. Киев: Наукова думка, 1982. 444 с.
19. Эрн В. Ф. Г. Сковорода. Жизнь и учение // В. Ф. Эрн. Борьба за Логос. М., 2000. С. 491.

References

1. Vernadskiy V. I. Biosfera i noosfera. Moskva, Ayris-press, 2003. S. 278.
2. Vernadskiy V. I. Nauchnaya myisl kak planetnoe yavlenie. Moskva: Nauka, 1991. S. 90.
3. Vernadskiy V. I. Pisma N. E. Vernadskoy (1886–1889). M.: Nauka, 1988. S. 107.
4. Vernadskiy V. I. Filosofskie myisli naturalista. M., 1988. 100 s.
5. Vernadskiy V. I. Neskolko slov pro noosferu // Mechtyi pro zemlyu i nebo. Antologiya russkogo kosmizma. SPb.: Hudozhestvennaya literatura, 1995. S. 108–112.
6. Vladimir Vernadskiy. Zhizneopisanie. Izbrannyye trudyi. Vospominaniya sovremennikov. Suzhdeniya potomkov. M.: Sovremennik, 1993. 688 s. (Seriya: Otkryitiya i sudbyi).
7. Voetskaya T. V., Chunaev A. A. Kurs filosofii. Odessa, 1999. S. 382.
8. Gogol' M. V. Mertvi dushi. Ternopil': Navchal' na kny'ga — Bogdan, 2004.
9. Ivan Kovalenko. Uchy'tel'. Poet. Desy'dent: sajt. URL: <http://ivan-kovalenko.info/bibliography.html> (last accessed: 10.12.2021).
10. Kovalinskiy M. I. Zhizn Grigoriya Skovorodyi // Skovoroda G. S. Soch. v 2 t. M., 1973. T. 2. S. 378.
11. Kut'yryov V. A. Naskolko razumna «sfera razuma»? // Filosofiya biologii: vchera, segodnya, zavtra (Pamyati Reginyi Semenovny Karpinskoy) / otv. red. I. K. Liseev. M.: IF RAN, 1996. 300 s.
12. Leskov L.V. O geroicheskom entuziazme. M.: Ekonomika, 2006. 248 s.
13. Ocherki degazatsii Zemli / V. Shestopalov, A. Lukin, A. Zgonnik, A. Makarenko, N. Larin, A. Boguslavskiy. Kiev: IGN NAN Ukrainyi; Nauch.-inzh. tsentr radiogidrogeokol. poligon. issled. NAN Ukrainyi, 2018.
14. Russkiy kosmizm: Antologiya filosofskoy myisli. M.: Pedagogika-Press, 1993. S. 288.
15. Svyatogor. Poetika. Biokosmizm. (A)teologiya / sost. E. Kichinov. Moskva: Common Place, 2017.
16. Tarasov B. N. «Myislyaschiy trostnik»: Zhizn i tvorchestvo [Paskalya v vospriyatii russkih filosofov i pisateley. M.: Yazyiki slavyanskih kultur, 2009. S. 728.
17. Ty'chy'na Pavlo. Zibrannya tvoriv: u 12 t. / redkol.: O. T. Gonchar (golova) [ta in.]; AN URSSR, In-t lit. im. T. G. Shevchenka. Ky'yiv: Nauk. dumka, 1983–1990.
18. Holodnyiy N. G. Myisli naturalista o prirode i cheloveke // N. G. Holodnyiy. Izbrannyye trudyi. Kiev: Naukova dumka, 1982. 444 s.
19. Ern V. F. G. Skovoroda. Zhizn i uchenie // V. F. Ern. Borba za Logos. M., 2000. S. 491.

Klimenko A. I. Noosphere-space direction of development of Ukraine and the world

Abstract. The article considers the original concept of the transition to noosphere-space thinking in the cultural-informational space of Ukraine, and the idea of a New Noosphere-Space Art. The importance of the noosphere-space direction of development in today's realities is substantiated. quotes from thinkers, scientists and poets are cited to support research statement, emphasizing the inclination of the Ukrainian ethnos to this path. It is proposed to adopt a new pantheon of personalities, significant for Ukraine, who could become inspirational symbols. Three figures should become such symbols: Grigory Skovoroda, Vladimir Vernadsky, Kazimir Malevich. The article can be considered both research and a kind of creative manifesto of the artist.

Keywords: noosphere, cosmism, Club of Rome, Skovoroda, Malevich, Vernadsky.